

ROSKILDE SMEDELAV

1436-1936

VED
ARTHUR FANG

ROSKILDE TIDENDES TRYK
1936

ROSKILDE SMEDELAV

1436-1936

VED
ARTHUR FANG

ROSKILDE TIDENDES TRYK
1936

Langt tilbage i Tiden har der været Smede i de gamle Byer. Det var derfor ikke urimeligt, naar man tidligere har troet, at Roskilde Smedelav var Landets ældste. Det er det maaske ogsaa, det kan blot ikke bevises med tørre Aarstal. — Et Lav var som bekendt en Sammenslutning af Haandværkere til Varetagelse af faglige Interesser og til gensidig Hjælp. Bestemmelserne for Lavet indeholdes i den saakaldte Skraa, der sammen med andre Papirer opbevarede i et Træskrin, Lavets Lade. — Skal vi holde os til Aars-tallene, møder Ribe Smedelav allerede i 1424 med en Skraa og Slagelse med en fra 1469, mens Roskilde Smedenes ældste, bevarede Skraa er fra 1491. Men meget tyder paa, at Roskilde Smedelav er ikke saa lidt ældre. Overleveringen har da ogsaa gennem lange Tider holdt paa, at Lavet var fra 1436, og mærkeligt er det, at man yderligere har

ment at kunne fastslaa Dagen til den 4. Juli.

Men ikke alene Overleveringen fører Roskilde Smedelav tilbage blandt de allerældste, der er desuden et Par haandgribelige Forhold, der vidner herom. Allerede for et halvt Hundrede Aar siden blev dette fremdraget af Haandværker- og Industrihistorikeren, Professor C. Nyrop i hans lille Bog „Fra Roskilde Smedelavs Lade“, der danner Grundlaget for en Del af de her givne Meddelelser.

Roskilde Skraaen af 1491 er givet for et Lav, der paa dette Tidspunkt allerede maa have tilbagelagt en Udvikling. Det er nemlig i Modsætning til Lavene i andre Byer naaet frem til Ensartethed. Skraaen fra Roskilde taler kun om Smede, om tre Slags: Bolsmede (d. v. s. Grov- og Beslagsmede), Klejnsmede og Kedelsmede, mens f. Eks. Odense tillige har Grydestøbere, Plade-

slaaere, Sværdfe gere, Remmesnidere og Sadelmagere, og Ystad desuden Pungmagere og Guldsmede med i deres Lav. — En Pladeslaar eller Plattenslager var selvfølgelig ikke det, vi nu forstaar ved Udtrykket, men en Mand, der i al Hæderlighed lavede Harnisker, ligesom Sværdfe geren lavede Sværd og Remmesnideren Remme. Mens det maaske vil undre noget at træffe Sadelmagere og Folk af beslægtede Fag i Smedenes Selskab, er der ikke noget at sige til de andre, thi alle Metalarbejdere, f. Eks. ogsaa Urma gerne, hørte i ældre Tid hjemme i Smedelavene.

Ogsaa visse Bestemmelser i Skraaen af religiøs Art tyder paa, at Roskilde Smedelav kan føre sin Opstaaen langt tilbage i Tiden. Disse særlige Anordninger leder nemlig Tanken hen paa de ældgamle Gilder, der omfattede Byboere af alle Næringsveje og havde et meget religiøst Præg. I Smedenes Skraa paabydes det nemlig, at de hver Uge Aaret rundt skal lade holde en Messe til Sct. Leos Ærc. Ved Sammenkomsterne skulde Brødrene og Søstrene (Medlemmerne og deres Hustruer) kvæde Trefoldigheds, Jomfru Marias og Sct. Leos Minde (d. v. s. synge til disses Ihukommelse). To Gange om Aaret skulde de fire sidst i Lavet indkomne Brødre pryde Gildets Lys og bære dem omkring Sct. Lucii Kirkegaard (d. v. s. Domkirkegaarden). Og endelig havde Lavet sin egen Præst, den saakaldte Skraaprest, der efter hvert Lavsmøde skulde holde en Messe for Medlemmerne.

Roskilde Smedelav har altsaa været viet til Sct. Leo; ellers blev Sct.

Eligius (eller paa Dansk Sct. Loye) dyrket som den særlige Smede-Helgen. Sct. Eligius var baade Biskop og Smed og Mand for at gøre Mirakler. Paa Kalkmalerier i Aarhus Domkirke og i Stubbekøbing Kirke ser man ham paa en meget bekvem Maade sko en Hest ved ganske simpelt at tage Benet af Dyret, mens han lægger Skoen paa. Samtidig ordner han Djævelen, der for at friste ham optræder i Kvindeklæder.

De gamle Lav har gennem lange Tider været af stor Betydning for Haandværkerne, selv om de paalagde dem snærende Baand. Smedenes Skraa gav Lavets Medlemmer Eneret paa at øve Smedchaandværk i Roskilde; kun ved det store Paaske-marked maatte andre sælge Smedefrembringelser, og Lavet stod samlet om at boycotte Skyldnere. Men samtidig var der i Lavsskraaerne Bestemmelser, der skulde sikre Forbrugerne gode Varer til rimelige Priser, og Bestemmelser, der skulde modvirke Konkurrence mellem Lavenes Medlemmer indbyrdes, den ene maatte ikke gerne have mere end den anden, og Indkøb af Raamaterialer skulde komme alle til Gode. Brødrene i Lavet maatte hverken tage Kunder eller Medhjælp fra hverandre. Samtidig var Lavene gensidige Understøttelsesselskaber. Brødrene skulde understøtte hverandre ved Pilgrimsrejser og ved Ildebrand. I Sygdomstilfælde skulde de vaage hos hinanden og ved Dødsfald følge den Døde til Jorden. Endelig sørgede Lavene for fælles Selskabelighed. Der var altsaa ikke saa faa Fordele ved at være Broder i et Lav, men heller ikke let at blive optaget. Var man engang

rettelig Mester i Lavet, sad man der til sin Dødsdag, hvis man betalte sin Gæld og sine Bøder til Lavet og ikke kom til at slaa en Lavbroder ihjel. Det sidste var dog ikke værre, end at man „med alle Brødres Vilje og Samtykke“ kunde komme ind i Lavet igen.

I vore Dage kan man næppe forstaa, af hvor stor Betydning det har været for Middelalderens slid-somme og fattige Haandværkere, at de kunde samles nu og da med Fagfæller og ved en Tønde Øl glemme Dagens Møje og Besvær. Man faar et lille Indblik i Haandværkernes Kaar dengang ved en Bestemmelse i en Skraa om, at Brødrene ikke maatte møde barfodede til Sammenkomsterne. Mange af Skraa-Bestemmelserne gaar ud paa at idømme Ølbøder til fælles Fornøjelse. Lod man ikke Oldermænd tale i Fred, trak man hinanden i Haaret, eller brækkede man sig paa Gulvet, faldt der Ølbøder, men ordentligt skulde det gaa til, Brødrene skulde lade deres Vaaben blive hjemme for ikke at komme til at gøre hverandre Fortræd, naar Øllet gav Kurage. Ved hver Sammenkomst i Roskilde Smedelav skulde der være to Raadmænd til Stede for at hjælpe Brødrene til Ret og Skel. Bagefter skulde de sammen med Borgmesteren og Byfogden deltage i Gildet.

Lavet blev ledet af en Oldermænd og to Bisiddere eller Stølsbrødre, men det samlede Lav var øverste Myndighed. Der var den gode Bestemmelse, at Brødrene havde Pligt til at møde ved Sammenkomsterne.

Lavens Monopoler blev i Tidens Løb ret utaalelige for de andre Bor-

gere, og særlig Enevoldskongerne søgte at komme Sammenslutningerne til Livs. Christian den Fjerde ophævede i 1613 alle Lav, men tillod dem 8 Aar senere. Paa Grund heraf maatte ogsaa Roskilde Smedelav organiseres igen og fik i 1623 en ny Skraa. Lavet bestod dengang af 18 Medlemmer og var i Tilbagegang sammen med Byen, der jo ved Reformationen havde faaet sit Knæk.

Et godt halvt Aarhundrede senere blev der ved de af Regeringen udstedte Lavartikler fastsat ensartede Regler for alle Lav i Landet.

Modstanden mod Lavene fortsattes i den følgende Tid og blev omkring Midten af det 18. Aarhundrede underbygget gennem de nye Ideer om fri Konkurrence. Paa samme Tid naar Roskilde Smedelav dybest ned. I 1749 talte det kun 3 Grovsmede og 3 Klejnsmede, men Roskilde var da ogsaa kun en Flække med omkring 1500 Mennesker — forarmet efter store Brande. Forholdene var fattige og fortrykte, og Lavet beklagede sig ynkeligt over, at det var omgivet af 22 nærgaaende Landsbysmede, og at der ulovligt havde nedsat sig Smede paa Sct. Jørgensbjerg og i Hedehusene. Hertil kom indbyrdes Strid i selve Lavet mellem Grovsmedene og Klejnsmedene. De sidste beklagede sig over, at de første tog Bygningsarbejde fra dem. Krybben var tom!

At Tiderne ikke mere var til at give Lavene Eneret eller til Begrænsning af Adgang til Faget, fik Roskilde Smedelav at mærke, da det i 1832 søgte Regeringen om, at Antallet af Smede i Roskilde maatte blive fastsat til 8 — men fik Nej. Sammenslutningerne beholdt dog

længe deres sociale Betydning. Samme Aar noteredes der i Roskilde Lavets Regnskabsbog forholdsvist betydelige Summer til Understøttelse til rejsende eller syge Svende og til Doktor og Medicin til Medlemmerne. Lige til 1885 havde Smedelavet sin egen Ligkasse, og blandt dets Inventar opbevares endnu et Ligtæppe af sort Klæde med en Sølvgalon langs Kanten og 1758 syet i Sølvgalon.

Med Grundloven blev den frie og uhindrede Adgang til Erhverv fastslaaet, og med Næringsloven af 1857 afskaffedes alle Lav. Hermed forsvandt over hele Landet Lavene i deres gamle Skikkelse, men flere Steder opretholdt man som en Fortsættelse frie, faglige Mestersammenslutninger, og saadan gik det i Roskilde. I 1862 vedtog Smedene at fortsætte i en Forening med selskabelige og nogle faglige Formaal. Lige straks turde man kun kalde sig Forening, dog varede det ikke længe, før den gamle, traditionsrige Benævnelse Lav atter vandt Hævd, saa det er Roskilde Smedelav, der den 4. Juli 1936 fejrer sit 500 Aars Jubilæum. — Varetagelsen af de fleste faglige Interesser er nu gaaet over til Smedemesterforeningen for Roskilde Amt, der blev stiftet 1915, men Lavet tager sig endnu af Udskrivning af Svende, d. v. s. Bedømmelse af Svendepøver og Udstedelse af Svendebreve. Fra Jubilæet i 1886 til nu er der ialt udskrevet 214 Svende. I 1904 var man oppe paa det højeste Tal — 12, i de senere Aar har der kun været et Par Stykker eller slet ingen. Paa Jubilæumsdagen vil der blive udskrevet 2 nye Svende.

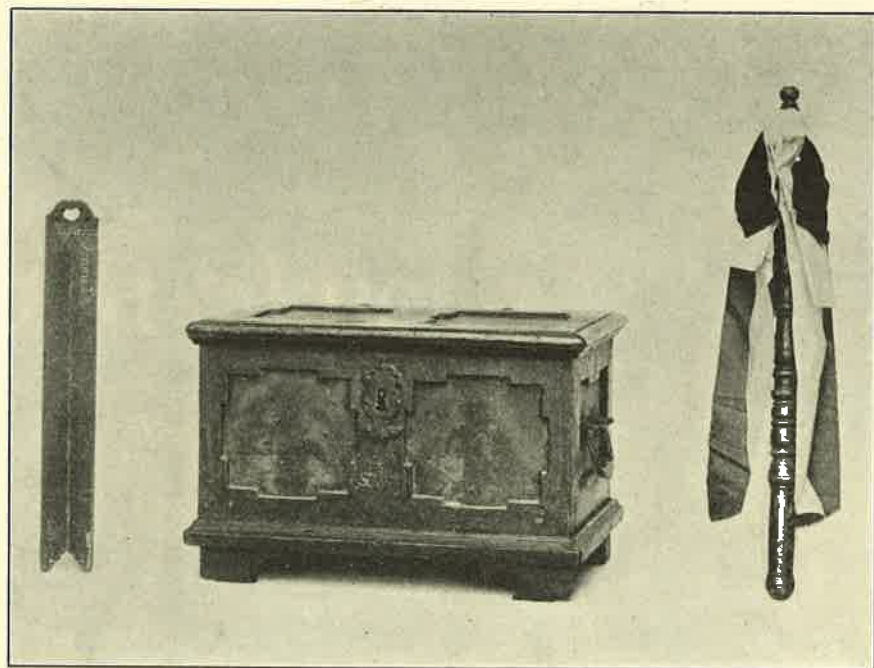
Oldermanden ved Ambolten.

Da Lavet i 1886 højtideligholdt de 450 Aar, talte det 16 Mestre; 7 Grovsmede og 9 Klejnsmede. Oldermanden var Smedemester C. Nielsen og Bisidderne Smedemestrene J. Dreyer og H. Winckelmann (de nuværende Smedemestre N. A. Dreyers og G. Winckelmanns Fædre). I 500-Aaret er der i Lavet 19 Mestre og 3 Enker. Det ældste Medlem, Smedemester G. Winckelmann, er 79 Aar, og det yngste, Maskinfabrikant Emil Henriksen, er 41. Oldermanden er Smedemester C. F. Sørensen, og Bisidderne er Smedemestrene J. B. Jørgensen og N. Chr. Olsen. Naar Medlemsstatlet er saa forholdsvist stort, skyldes

det, at Lavet nu staar aabent ogsaa for Maskinsmede; af Grovsmede er der 5 og kun 4 Klejnsmede.

Roskilde Smedelav har gennem et halvt Aarhundrede trofast holdt sammen om de gamle Traditioner og efter Evne søgt at bevare Lavets Inventar. I 1909 bestemte man sig til — for bedre at sikre de uerstattelige Dokumenter og Sager at aflevere dem henholdsvis til Landsarkivet for Sjælland og til Nationalmuseets 3. Afdeling, Folkemuseet. Paa Smedenes Højtidsdag vil de gamle Lavsgenstande — ved Museets Velvilje — give Gæsterolle i Roskilde og pryde Festen.

Uanseligst, men af størst historisk

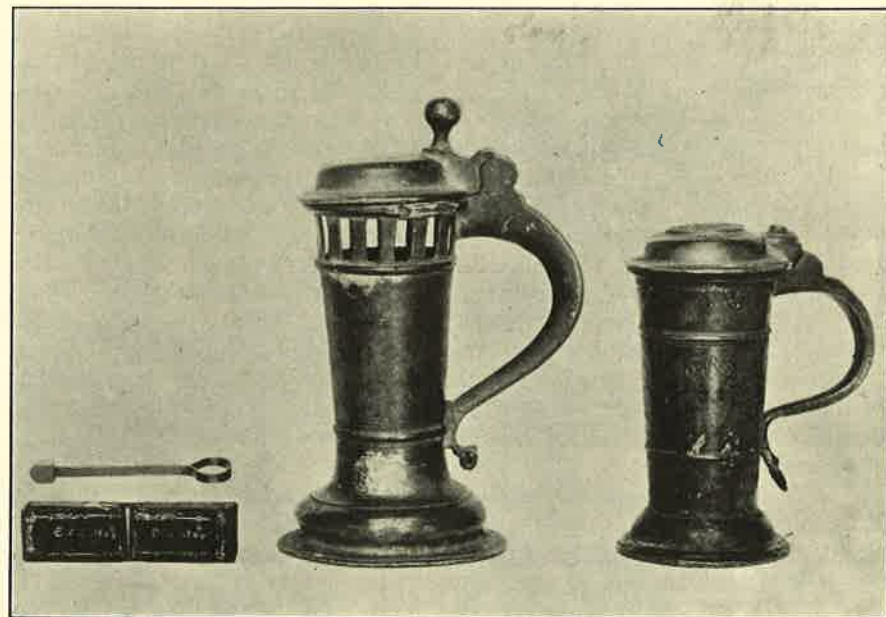
Bødebræt, Lade og Skafferstok.

Værdi, er det lille Pergamentshefte paa 36 Sider, der indeholder den ældgamle Skraa, givet Roskilde Smede af Byens Øvrighed 1491 og stadfæstet af Kong Hans den 28. December 1492. I Laden fandtes desuden de nye Mester-Artikler af 1623 og nogle lidt senere Svende-Artikler samt forskellige Protokoller og Regnskabsbøger. Ved Lavets sidste Jubilæum blev de tre gamle og højst interessante Dokumenter udgivet. Selve Laden er et pænt Stykke Snedkerarbejde, Stilen i de smedede Hængselbeslag er Regence fra Frederik IV eller Christian VI's Tid.

Lavet har endnu i sit Eje en gediegen, gammel Ind- og Udskriv-

ningsprotokol, indbundet i Hellæder-Bind. Den er paabegyndt i 1749, og i den udskrives den Dag i Dag de nye Svende. Endvidere har Lavet stadig en Lade med 2 Nøgler og et Jernsignet, hvormed hvert nyt Svendebrev forsegles. I Januar i Aar blev den gamle, meget mørkede Fane fra 1830 erstattet med en nøjagtig Kopi i gul Silke. Den gamle Fane, der befinder sig paa Nationalmuseet, har en Spids, der forestiller Roskilde Byvaaben, den er i 1886 smedet af gamle Mester Winkelmann. Den nye Fanes Spids er en Kopi i Metal af den gamle.

Pragtstykket mellem de Roskildesmedes Lavssager er Svendenes Velkomst, der i sin fulde Højde

Sømbid, Fiksérkande og Lykkekrus.

maaler 68 cm. Naar Ungsvenden skulde have Indgang i Svendenes Lav, maatte han tømme Lavets Pokal eller Velkomst. Samtidig skulde han skænke et Sølvskilt med sit Navn indgraveret til at smykke den med. Selve Velkomsten, Pokalen med Laag, er fra Roskildes fattige Tid, 1762 — og derfor kun af Kobber, men dens senere Udsmykning: en stor Tulipan, som blomstrer op af Laaget, og af hvis Kalk der rejser sig en Fane, er af Sølv, og ligeledes er dens 24 Skilte, som det sig hør og bør, af Sølv; de er allesammen røt nye, nemlig fra Aarene mellem vore to sidste Krige. Før 1848 glimtede der 32 blanke Sølvplader omkring Velkomstens Bug, men i Krigsaaret ofrede Svendene deres kæreste og dyreste Eje; alle Sølv-

skiltene blev bortskænket til Fordel for de Saarede og de Faldnes Efterladte.

Nationalmuseet opbevarer fra Roskilde-Lavet en drejet Skafferstok, smykket med blaa og røde Silkebaand. Den har været brugt til at dirigere med ved Sammenkomsterne. Naar der var klappet op med Regimentet — som det hed — eller Skafferstokken, maatte Krusene ikke mere fyldes med skummende Øl — men saa var Tønden forhaabentlig tom. To af de gamle Tinkrus er ogsaa havnet paa Museet. Det ene af dem er et saakaldt Glückröchen fra 1741, og Bymærket i Hanken viser, at det er Roskilde-Arbejde. Det har dobbelt Bund, og den nederste er gennembrudt af 13 runde Aabninger. I Hulrummet raster der en lille

Terning, hvis Øjne kan tælles gennem Hullerne. Det andet Tinkrus er en saakaldt Fiksérkande. Drikker man af den, vil Ølet løbe ud gennem de aflange Aabninger langs Randen. Man skal kende Finesserne: oppe i Randen er der et lille Hul, hvonfra en Hulhed fører hen til den hule Hank, hvis Rør munder ud indvendig i Kanden tæt ved dens Bund. Men selv om man suger gennem Hullet ved Randen, kommer der ikke noget, før man har fundet et Hul paa Hankens Underside og dækket det med en Finger. Kanden bærer Stralsunds Bymærke.

For at der kunde komme noget i Krusene ved de festlige Lejligheder, skulde der Bøder til. Roskilde Smede har holdt Regnskab paa et saakaldt Zechbræt eller Bødebræt, et 45 cm langt, sortmalet Bræt. Det bærer Paaskriften Mesterne og er inddelt i fire Felter for de forskellige Bøder: Frans Brn, Wien, Øll og BRN, der jo let tydes som: Fransk Brændevin, Vin, Øl og Brændevin. Bøderne blev afmærket med Kridt, eller man skar en Skure i Kanten. — Endelig har Lavet afleveret et stort Herbergskiilt af Jern, det opbevares paa Frilandsmuseet i Lyngby.

Den mærkeligste af Lavsagerne er dog Sømbidet, en kun 9 cm lang Sølvtingest, der maaske mest minder om et lille Brændejern. Lædefoderiets Indskrift fortæller, at det er Svendenes Sømbid fra 1797. Det har været brugt ved de zünftige Ceremonier, hvorved en Dreng blev gjort til retskaffen Svend. Professor Nyrop har fundet ud af, hvorledes

det forholder sig. Engang omkring Midten af det 18. Aarhundrede klagede en Roskilde-Klejnsmed, Ole Hemmingsen, over, at to af en Kollegas Svende ikke var „retskafne“, de var nok udlærte og ind- og udskrevet paa sædvanlig Maade, men ingen af dem kunde blive Oldgesell „før de havde bidt i Nøglen“. Herimod hævdede Oldemanden og alle de øvrige Mestre, at det saakaldte Nøglebid aldrig havde været brugeligt i Roskilde, men at de nok vidste, man havde fundet paa denne Skik i fire andre Købstæder i Danmark og Norge. Ole Hemmingsen kunde altsaa ikke faa Nøglebidet indført i Roskilde, saa meget mærkeligere er det ved Aarhundredets Slutning at træffe paa et Sømbid netop her, iøvrigt den eneste By, hvorfra man kender det mærkelige Instrument. Selve Skikken „at bide paa et Søm“ eller „at bide Skægget eller Kammen af Nøglen“ (den Bart abbeissen, som det hedder paa Tysk) kendes andre Steder i Landet. Det bestod selvfølgelig ikke i, at Ungsvenden skulde spolere sine pæne Fortænder for at gøre sig fortjent til Optagelse i Svendenes Lav. Han fik kun Sømbidet stukket ud, for at der kunde blive Lejlighed til at idømme ham Ølbøde til fælles Forlystelse.

Saadan dukker den sunde Gemytlighed altid frem midt i den tunge Alvor, der ellers præger de gamle Lavs Skikke og Bestemmelser. De gik jo først og fremmest ud paa at værne om Haandværkets og dets Udøveres Eksistens og Ære.

Disse Linier er samlet i et Hefte for at have en lille Erindring om Roskilde Smedelavs 500 Aars Jubilæum, og fordi Professor C. Nyrops smukke Skrift „Fra Roskilde Smedelavs Lade“ nu er blevet sjældent. Frisen paa Side 3 er efter et Kalikmaleri i Stubbekøbing Kirke.

A. F.

